FAN VA TA’LIM YANGILIKLARI
ILMIY-METODIK JURNAL
ISSN 3093-8694 ◆ saen.uz
2026-yil
11-son

UDK: 378.091.12:17.022.1

Vaxabova O‘g‘ilxon Tolibjonova,
Andijon davlat pedagogika instituti dotsenti,
psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

ZAMONAVIY SHAROITDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA ALTRUISTIK KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING ZARURATI

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlar, raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi va individualistik qarashlarning kuchayishi sharoitida bo‘lajak pedagoglarda altruistik kompetensiyalarni shakllantirishning pedagogik va psixologik zarurati tahlil qilingan. Altruizm tushunchasining falsafiy, psixologik va pedagogik mazmuni yoritilib, pedagogning altruistik kompetensiyasiga mualliflik ta’rifi berilgan. Mazkur kompetensiyaning motivatsion-qadriyatli, kognitiv, emotsional-empatik, faoliyatli-amaliy va refleksiv komponentlardan iborat tarkibiy tuzilishi asoslangan. Shuningdek, uning shakllanganlik mezonlari, ko‘rsatkichlari va darajalari tavsiflanib, pedagogik ta’lim jarayonida altruistik qadriyatlarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi amaliy yo‘nalishlar taklif etilgan. Altruistik kompetensiyani shakllantirishda empatiya, ijtimoiy mas’uliyat, beg‘araz yordam, volontyorlik va kasbiy refleksiyaning o‘rni alohida asoslangan.

Kalit so‘zlar: altruizm, altruistik kompetensiya, bo‘lajak pedagog, prosotsial xulq-atvor, empatiya, insonparvarlik, g‘amxo‘rlik pedagogikasi, kasbiy-axloqiy tayyorgarlik, volontyorlik, refleksiya.

НЕОБХОДИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ АЛЬТРУИСТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация. В статье анализируется педагогическая и психологическая необходимость формирования альтруистических компетенций у будущих педагогов в условиях современных социокультурных изменений, распространения цифровых технологий и усиления индивидуалистических тенденций. Раскрывается философское, психологическое и педагогическое содержание понятия альтруизма, предлагается авторское определение альтруистической компетенции педагога. Обосновывается её структура, включающая мотивационно-ценностный, когнитивный, эмоционально-эмпатийный, деятельностно-практический и рефлексивный компоненты. Рассматриваются критерии, показатели и уровни сформированности данной компетенции, а также предлагаются практические направления развития альтруистических ценностей в процессе педагогического образования. Особое внимание уделяется роли эмпатии, социальной ответственности, бескорыстной помощи, волонтёрства и профессиональной рефлексии.

Ключевые слова: альтруизм, альтруистическая компетенция, будущий педагог, просоциальное поведение, эмпатия, гуманизм, педагогика заботы, профессионально-нравственная подготовка, волонтёрство, рефлексия.

THE NECESSITY OF DEVELOPING ALTRUISTIC COMPETENCIES IN PRE-SERVICE TEACHERS UNDER MODERN CONDITIONS

Abstract. This article examines the pedagogical and psychological necessity of developing altruistic competencies in pre-service teachers amid contemporary sociocultural changes, the expansion of digital technologies and the growing influence of individualistic attitudes. It explores the philosophical, psychological and pedagogical interpretations of altruism and presents an author-defined concept of teachers' altruistic competence. The structure of this competence is substantiated through five components: motivational-value, cognitive, emotional-empathic, practical-activity and reflective. The article also describes its assessment criteria, indicators and levels of development and proposes practical approaches to integrating altruistic values into teacher education. Particular attention is given to empathy, social responsibility, selfless assistance, volunteering and professional reflection.

Keywords: altruism, altruistic competence, pre-service teacher, prosocial behavior, empathy, humanism, pedagogy of care, professional and moral training, volunteering, reflection.

KIRISH

XXI asrda jamiyat hayotining barcha sohalarida yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va texnologik o‘zgarishlar ta’lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Bugungi kunda ta’lim jarayonining samaradorligi nafaqat bilimli, kasbiy jihatdan malakali mutaxassis tayyorlash, balki yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ega, ijtimoiy mas’uliyatni his qiladigan, boshqalarning manfaat va ehtiyojlariga befarq bo‘lmagan shaxsni tarbiyalash bilan ham belgilanadi. Ayniqsa, pedagogik faoliyatda insonparvarlik, mehr-oqibat, hamdardlik va beg‘araz yordam ko‘rsatish kabi fazilatlar kasbiy mahoratning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalarning kundalik hayotga chuqur kirib borishi insonlar o‘rtasidagi muloqot shakllarini o‘zgartirmoqda. Axborot almashinuvi tezlashgani bilan bir qatorda, ayrim hollarda shaxslararo munosabatlarda befarqlik, ijtimoiy begonalashuv, individual manfaatlarning ustuvorligi va o‘zaro mas’uliyatning susayishi kuzatilmoqda. Bunday sharoitda pedagogning nafaqat ta’lim beruvchi, balki yosh avlodda insoniy munosabatlar, o‘zaro hurmat va ijtimoiy hamkorlikni shakllantiruvchi shaxs sifatidagi mas’uliyati ortib bormoqda.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ta’limning insonparvarlik va demokratik xususiyatlari muhim tamoyillar sifatida belgilangan. Shuningdek, oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, ularning kasbiy va ma’naviy-axloqiy salohiyatini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida qayd etilgan. Mazkur talablar bo‘lajak pedagoglarni tayyorlash jarayonida kasbiy bilim va ko‘nikmalar bilan bir qatorda, altruistik yo‘nalganlikni ham rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Altruizm shaxsning boshqa insonlar manfaatini hisobga olishi, ularning ehtiyojlariga befarq bo‘lmasligi va yordam ko‘rsatishga ichki ehtiyoj sezishi bilan tavsiflanadi. Pedagogik faoliyatda ushbu sifat o‘quvchilar bilan samimiy munosabat

o‘rnatish, ularning individual xususiyatlarini anglash, qiyinchiliklarini tushunish va rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda namoyon bo‘ladi. Shu sababli altruizmni faqat shaxsiy axloqiy fazilat sifatida emas, balki pedagogning kasbiy faoliyatida muhim o‘rin tutadigan kompetensiya sifatida o‘rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi zamonaviy sharoitda bo‘lajak pedagoglarda altruistik kompetensiyalarni shakllantirish zaruratini nazariy jihatdan asoslash, uning tarkibiy qismlari, mezonlari va rivojlantirish yo‘nalishlarini aniqlashtirishdan iborat.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Altruizm tushunchasi falsafa, psixologiya va pedagogika fanlarida turli nuqtayi nazarlardan o‘rganilgan. Mazkur atama ilmiy muomalaga fransuz faylasufi Ogyust Kont tomonidan kiritilgan bo‘lib, u altruizmni egoizmga qarama-qarshi qo‘ygan va uni “boshqalar uchun yashash” tamoyili bilan izohlagan. P. Sorokin esa altruizmni jamiyatda hamjihatlik, o‘zaro ishonch va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlovchi muhim ma’naviy kuch sifatida baholagan.

Psixologik tadqiqotlarda altruizm ko‘pincha prosotsial xulq-atvor, empatiya va yordam ko‘rsatish motivlari bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi. C.D. Batson tomonidan ilgari surilgan “empatiya – altruizm” gipotezasiga ko‘ra, boshqa insonning ruhiy holatini chuqur his etish unga yordam berishga qaratilgan ichki motivatsiyani yuzaga keltirishi mumkin. S. Shvarsning me’yorlarni faollashtirish modelida esa insonning yordam ko‘rsatish xatti-harakati shaxsiy axloqiy me’yorlar, mas’uliyatni anglash va ijtimoiy majburiyatlarni qabul qilish bilan izohlanadi.

M. Xoffman empatiyaning axloqiy rivojlanishdagi ahamiyatini asoslab, boshqa insonning hissiy holatini anglash va unga hamdardlik bildirish axloqiy xulq-atvorning shakllanishida muhim o‘rin tutishini ta’kidlaydi. N. Ayzenbergning tadqiqotlarida prosotsial xulq-atvorning rivojlanishi yosh davrlari va ijtimoiy tajriba bilan bog‘liqligi ko‘rsatilgan. L. Penner va hammualliflar esa prosotsial xulq-atvorni biologik, individual-shaxsiy hamda ijtimoiy omillar birligida tahlil qilganlar.

J. Rushton altruistik shaxs xususiyatlarini o‘rganishga alohida e’tibor qaratib, altruizmni o‘z-o‘zini baholash orqali aniqlash imkonini beruvchi metodikani ishlab chiqqan. E.P. Ilyin esa altruizm, egoizm va empatiya munosabatlarini yordam psixologiyasi doirasida o‘rgangan. Ushbu tadqiqotlar altruistik xulq-atvorning shakllanishida shaxsning ichki motivlari, hissiy kechinmalari va ijtimoiy tajribasi muhim ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi.

Pedagogik nuqtayi nazardan altruizm g‘oyalari Sharq mutafakkirlari merosida ham keng yoritilgan. Abu Nasr Forobiy “Fozil odamlar shahri” asarida jamiyat farovonligini insonlarning o‘zaro hamkorligi, yordam va ezgu munosabatlari bilan bog‘laydi. Abdulla Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida shafqat, insof, mehr-oqibat va insoniylikni tarbiyaning muhim asoslari sifatida talqin etadi. V.A. Suxomlinskiy esa pedagogik faoliyatni bolaga mehr berish, uning qalbini tushunish va shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash bilan bog‘laydi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda N. Noddings tomonidan ilgari surilgan “g‘amxo‘rlik etikasi” alohida ahamiyatga ega. Olimaning fikricha, ta’lim jarayonidagi pedagogik munosabatlar o‘zaro e’tibor, ishonch, mas’uliyat va g‘amxo‘rlikka asoslanishi lozim. A. Hargreaves esa o‘qituvchilik faoliyatini emotsional mehnat sifatida tavsiflab, pedagogning hissiy holati va o‘quvchilar bilan munosabatlaridagi emotsional omillarni muhim deb hisoblaydi.

I.A. Zimnyaya tomonidan ishlab chiqilgan kompetensiyaviy yondashuvda ham ijtimoiy-shaxsiy va insonparvarlik yo‘nalishidagi kompetensiyalarning ta’lim natijalaridagi o‘rni e’tirof etilgan. Biroq mavjud ilmiy qarashlar tahlili altruizmning pedagogik faoliyatdagi ahamiyati keng asoslangan bo‘lsa-da, uni bo‘lajak pedagogning yaxlit, tarkibiy jihatdan aniqlashtirilgan va diagnostika qilinadigan kasbiy kompetensiyasi sifatida shakllantirish masalasi yanada chuqurroq o‘rganishni talab qilishini ko‘rsatadi.

Shu jihatdan mazkur tadqiqotda altruistik kompetensiyaning mazmuni, tarkibiy tuzilishi va uni pedagogik ta’lim jarayonida rivojlantirish yo‘nalishlarini tizimlashtirishga e’tibor qaratildi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy, aksiologik, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatli va tizimli yondashuvlar tashkil etadi. Kompetensiyaviy yondashuv altruistik fazilatlarni pedagogning kasbiy faoliyatida namoyon bo‘ladigan bilim, munosabat, ko‘nikma va amaliy tayyorgarlik birligi sifatida o‘rganish imkonini beradi. Aksiologik yondashuv esa insonparvarlik, mehr-oqibat, ijtimoiy mas’uliyat va o‘zaro yordam kabi qadriyatlarning shaxs kasbiy yo‘nalganligidagi o‘rnini aniqlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot jarayonida falsafiy, psixologik va pedagogik adabiyotlarni qiyosiy tahlil qilish, ilmiy qarashlarni umumlashtirish, tasniflash, tizimlashtirish va nazariy modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, altruistik kompetensiyani baholashga doir mavjud psixodiagnostik yondashuvlar, jumladan, J. Rushtonning o‘z-o‘zini baholash altruizm shkalasi (SRA) hamda M. Devisning shaxslararo reaktivlik indeksi (IRI) metodikalari nazariy jihatdan ko‘rib chiqildi.

Tadqiqotning konseptual asosini altruistik kompetensiyaning besh tarkibiy komponenti tashkil etdi. Har bir komponentning mazmuni, namoyon bo‘lish xususiyatlari, baholash mezonlari va diagnostika vositalari o‘zaro bog‘liqlikda tahlil qilindi. Shuningdek, bo‘lajak pedagoglarda altruistik kompetensiyani shakllantirishga xizmat qiluvchi volontyorlik, mentorlik, pedagogik keyslar, rolli o‘yinlar va refleksiv mashg‘ulotlardan foydalanish imkoniyatlari nazariy jihatdan asoslandi.

Mazkur ish nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, unda taklif etilgan model va baholash mezonlari keng ko‘lamli tajriba-sinov natijalari sifatida emas, balki keyingi empirik tadqiqotlarda tekshirilishi lozim bo‘lgan ilmiy-metodik takliflar sifatida qaraladi.

NATIJALAR

Nazariy tahlil natijasida pedagogning altruistik kompetensiyasi tushunchasiga quyidagi mualliflik ta’rifi berildi: pedagogning altruistik kompetensiyasi – ta’lim oluvchilar va boshqa insonlarning farovonligi hamda rivojlanishini kasbiy faoliyatning muhim qadriyati sifatida qabul qilish, ularning ehtiyojlarini empatik anglash, ijtimoiy mas’uliyatni his etish va shaxsiy manfaat kutmasdan samarali yordam ko‘rsatishga tayyorlik hamda qobiliyatni ta’minlovchi motivatsion, kognitiv, emotsional, amaliy va refleksiv sifatlarning integrativ birligidir.

Altruistik kompetensiyani shakllantirish zarurati bir nechta o‘zaro bog‘liq omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, ijtimoiy omil zamonaviy jamiyatda o‘zaro yordam, hamjihatlik va ijtimoiy birdamlikka bo‘lgan ehtiyojning ortishi bilan izohlanadi. Ikkinchidan, pedagogik omil inklyuziv ta’lim sharoitida turli individual va ijtimoiy ehtiyojlarga ega bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlashda empatiya va qo‘llab-quvvatlash ko‘nikmalarining zarurligida namoyon bo‘ladi. Uchinchidan, kasbiy omil pedagogik faoliyatning emotsional xususiyati bilan bog‘liq bo‘lib, pedagogdan nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarning hissiy holatini tushunish va ularning shaxsiy rivojlanishini rag‘batlantirishni ham talab qiladi. To‘rtinchidan, milliy-madaniy omil xalqimizga xos mehr-oqibat, saxovat, hashar, hamjihatlik va mahalla an’analarining altruistik tarbiya uchun ma’naviy asos bo‘lib xizmat qilishida ko‘rinadi.

Altruistik kompetensiyaning tarkibiy tuzilmasini aniqlashda uning beshta o‘zaro bog‘liq komponentdan tashkil topishi asoslandi. Motivatsion-qadriyatli komponent pedagogning boshqalarga yordam berish, inson qadrini hurmat qilish va o‘quvchilar manfaatini e’tiborga olishga bo‘lgan ichki intilishini ifodalaydi. Kognitiv komponent altruizm, empatiya, prosotsial xulq-atvor, g‘amxo‘rlik etikasi va ijtimoiy mas’uliyatga oid bilimlarni qamrab oladi. Emotsional-empatik komponent boshqa insonning hissiy holatini anglash, uning kechinmalariga befarq bo‘lmaslik va hamdardlik bildirish qobiliyatini tavsiflaydi. Faoliyatli-amaliy komponent altruistik munosabatlarni real pedagogik vaziyatlarda namoyon etish, yordamni tashkil qilish va ijtimoiy tashabbuslarda ishtirok etishni anglatadi. Refleksiv komponent esa pedagogning o‘z xatti-harakatlari, motivlari va hissiy holatini tahlil qilishi, shaxsiy chegaralarini anglash hamda kasbiy resurslarini oqilona boshqarishini nazarda tutadi.

Altruistik kompetensiyaning tarkibiy qismlari va ularni baholash mezonlari quyidagicha tizimlashtirildi.

1-jadval. Altruistik kompetensiyaning komponentlari, mezonlari va diagnostika vositalari

Komponent	Mazmuni	Baholash mezoni	Diagnostika vositalari
Motivatsion-qadriyatli	Insonparvarlik va boshqalarga yordam berishni kasbiy qadriyat sifatida qabul qilish	Altruistik yo‘nalganlik	Anketa, SRA shkalasi

Kognitiv	Altruizm, empatiya va prosotsial xulq haqidagi bilimlar	Bilimlarning to‘liqligi	Test, pedagogik keys
Emotsional-empatik	Boshqalarning hissiy holatini tushunish va hamdardlik bildirish	Empatiya darajasi	IRI metodikasi, pedagogik kuzatuv
Faoliyatli-amaliy	Yordam ko‘rsatish va prosotsial faoliyatni tashkil etish	Ijtimoiy faollik	Portfolio, amaliyot kundaligi
Refleksiv	O‘z xatti-harakatlari va motivlarini tahlil qilish, shaxsiy resurslarni boshqarish	Refleksiya sifati	Refleksiv esse, o‘z-o‘zini baholash

Jadvalda keltirilgan mezonlar altruistik kompetensiyani birgina hissiy munosabat yoki yordam berishga moyillik bilan cheklab qo‘ymasdan, uning bilim, qadriyat, amaliy faoliyat va o‘zini boshqarish bilan bog‘liq jihatlarini ham baholash imkonini beradi.

Kompetensiyaning shakllanganlik darajalarini aniqlashda yuqori, o‘rta va past darajalar ajratildi. Yuqori daraja altruistik qadriyatlarning barqarorligi, tashabbuskorlik, empatik munosabat va yordamni mustaqil tashkil eta olish bilan tavsiflanadi. O‘rta darajada shaxsda altruistik qarashlar mavjud bo‘ladi, biroq ularni amaliy faoliyatda namoyon etish ko‘proq vaziyatga va tashqi rag‘batga bog‘liq bo‘ladi. Past darajada esa yordam ko‘rsatish ko‘proq rasmiy majburiyat sifatida qabul qilinadi, empatik munosabat va prosotsial faoliyat tajribasi yetarli darajada shakllanmagan bo‘ladi.

2-jadval. Altruistik kompetensiyaning shakllanganlik darajalari

Daraja	Tavsifi
Yuqori (ijodiy-faol)	Altruistik qadriyatlar barqaror; yordam ko‘rsatish tashabbuskorlik va mas’uliyat asosida amalga oshiriladi; boshqalarni ham ijtimoiy foydali faoliyatga jalb qiladi; o‘z imkoniyatlari va resurslarini ongli boshqaradi.
O‘rta (situativ)	Altruistik munosabat va empatiya mavjud, ammo yordam ko‘rsatish ko‘proq muayyan vaziyat yoki tashqi rag‘batga bog‘liq; amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga ehtiyoj seziladi.
Past (passiv-formal)	Yordam ko‘rsatish asosan tashqi talab yoki majburiyat sifatida qabul qilinadi; empatik munosabat, ijtimoiy tashabbus va prosotsial faoliyat tajribasi sust namoyon bo‘ladi.

Bo‘lajak pedagoglarda altruistik kompetensiyani shakllantirish uchun pedagogik ta’lim mazmuniga nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy faoliyat shakllarini ham kiritish zarur. Jumladan, volontyorlik loyihalari, mentorlik faoliyati, ijtimoiy xizmatga yo‘naltirilgan ta’lim (service-learning), pedagogik keyslar, rolli o‘yinlar va guruhiy refleksiya mashg‘ulotlari bu borada samarali vositalar bo‘lishi mumkin. Bunday faoliyat turlari talabalarda nafaqat boshqalarga yordam berish istagini, balki yordamni to‘g‘ri tashkil etish, muammoli vaziyatlarni anglash va ijtimoiy mas’uliyat bilan qaror qabul qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

MUHOKAMA

Tadqiqot doirasida amalga oshirilgan nazariy tahlil altruizmni bo‘lajak pedagogning oddiy shaxsiy fazilati sifatida emas, balki kasbiy faoliyat samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi muhim kompetensiya sifatida o‘rganish zarurligini ko‘rsatdi. C.D. Batsonning empatiya va altruistik motivatsiya o‘rtasidagi bog‘liqlik haqidagi qarashlari taklif etilgan modelning emotsional-empatik hamda motivatsion-qadriyatli komponentlarini o‘zaro bog‘lashga asos bo‘ldi. S. Shvarsning me’yorlarni faollashtirish modelida ta’kidlangan shaxsiy mas’uliyat va axloqiy majburiyat tushunchalari esa altruistik xulq-atvorning kognitiv va faoliyatli jihatlarini izohlashga yordam beradi.

Shu bilan birga, pedagogik faoliyatdagi altruizmni cheklanmagan fidoyilik bilan tenglashtirish to‘g‘ri emas. Pedagogning o‘z ehtiyojlarini mutlaqo inkor etishi, doimiy ravishda ortiqcha mas’uliyatni zimmasiga olishi va shaxsiy imkoniyatlarini hisobga olmasligi emotsional charchash hamda kasbiy so‘nish xavfini oshirishi mumkin. B. Oakley va hammualliflar tomonidan tahlil qilingan patologik altruizm hodisasi ham yordam berish xatti-harakati har doim ijobiy natijaga olib kelmasligini ko‘rsatadi. Shu sababli altruistik kompetensiya tarkibiga refleksiv komponentning kiritilishi muhim hisoblanadi. Ushbu komponent pedagogga o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholash, yordam ko‘rsatishda me’yorni saqlash va ta’lim oluvchining mustaqilligini hurmat qilish imkonini beradi.

N. Noddingsning g‘amxo‘rlik etikasi nuqtayi nazaridan qaralganda, pedagogik munosabat bir tomonlama yordam ko‘rsatish bilan cheklanmasligi kerak. Unda ta’lim oluvchining fikri, ehtiyoji va munosabati ham e’tiborga olinishi lozim. Demak, altruistik kompetensiyaga ega pedagog o‘quvchini faqat yordam oluvchi sifatida emas, balki mustaqil fikrlaydigan, o‘z imkoniyatlarini namoyon eta oladigan va boshqalarga ham yordam berishga qodir shaxs sifatida rivojlantirishi zarur.

Milliy pedagogik tajribada mavjud bo‘lgan mehr-oqibat, saxovat, hashar, mahalla va o‘zaro ko‘mak an’analari altruistik kompetensiyani shakllantirish uchun muhim tarbiyaviy manba hisoblanadi. Ushbu qadriyatlarni zamonaviy ta’lim jarayoniga volontyorlik, ijtimoiy loyihalar, mentorlik va jamoaviy tashabbuslar orqali integratsiyalash bo‘lajak pedagoglarning kasbiy-axloqiy tayyorgarligini boyitadi.

Shuningdek, altruistik kompetensiyani baholashda faqat o‘z-o‘zini baholash metodikalaridan foydalanish yetarli emas. Chunki respondentlar ijtimoiy jihatdan ma’qullanadigan javoblarni tanlashga moyil bo‘lishlari mumkin. Shu bois SRA va IRI kabi metodikalarni pedagogik kuzatuv, amaliy topshiriqlar, portfolio va refleksiv tahlil bilan birgalikda qo‘llash maqsadga muvofiq. Bu yondashuv altruistik munosabatning nafaqat deklarativ, balki amaliy faoliyatda namoyon bo‘lish xususiyatlarini ham aniqlashga yordam beradi.

XULOSA

O‘tkazilgan nazariy tahlil asosida quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan, zamonaviy ijtimoiy-madaniy sharoitda altruistik kompetensiya bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligida muhim o‘rin tutadi. Uning zarurati jamiyatda ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlash, ta’lim jarayonini insonparvarlashtirish va o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish talablari bilan belgilanadi.

Ikkinchidan, pedagogning altruistik kompetensiyasi motivatsion-qadriyatli, kognitiv, emotsional-empatik, faoliyatli-amaliy va refleksiv komponentlarning o‘zaro uyg‘unligi asosida shakllanadi. Ushbu komponentlarning yaxlitligi pedagogning insonparvarlik qadriyatlarini amaliy kasbiy faoliyatga tatbiq etish imkoniyatini belgilaydi.

Uchinchidan, altruistik kompetensiyani rivojlantirishda nazariy bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, talabalarni volontyorlik, mentorlik, ijtimoiy loyihalar, pedagogik keyslar va amaliy yordam faoliyatiga jalb qilish muhimdir. Bunday faoliyat shakllari altruistik qadriyatlarning amaliy ko‘nikmaga aylanishiga xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, pedagogning altruistik yo‘nalganligi uning o‘z hissiy holatini boshqarishi va shaxsiy imkoniyatlarini to‘g‘ri baholashi bilan uyg‘unlashishi lozim. Shu sababli refleksiv komponent sog‘lom kasbiy altruizmni ta’minlash, emotsional charchashning oldini olish va pedagogik munosabatlarda maqbul chegaralarni saqlashning muhim sharti hisoblanadi.

Beshinchidan, taklif etilgan komponentlar, mezonlar va shakllanganlik darajalari bo‘lajak pedagoglarning altruistik kompetensiyasini aniqlash va rivojlantirishga qaratilgan metodik ishlarni tashkil etish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Kelgusida mazkur modelni turli pedagogik ta’lim yo‘nalishlarida tajriba-sinovdan o‘tkazish, diagnostik vositalarning ishonchliligini tekshirish va altruistik kompetensiyani rivojlantirish texnologiyasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son. – https://lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. 2019-yil 8-oktabr, PF-5847-son. – https://lex.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. 2020-yil 27-fevral, PQ-4623-son. – https://lex.uz.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. 2022-yil 21-iyun, PQ-289-son. – https://lex.uz.
5. Vaxabova O.G. Globallashuv sharoitida axborot muhitining yoshlar ijtimoiy normalari shakllanishiga ta’sirining psixologik jihatlari // Современное образование (Узбекистан). – 2024. – № 12 (145). – B. 46–51.
6. Vaxabova O.G. Turli psixodiagnostik metodikalarni qo‘llashning xususiyatlari // Journal of Pedagogical and Psychological Studies. – 2023. – Vol. 1, № 1. – B. 134–138.
7. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.
8. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.

9. Зимняя И.А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
10. Ильин Е.П. Психология помощи. Альтруизм, эгоизм, эмпатия. – Санкт-Петербург: Питер, 2013.
11. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – Киев: Радянська школа, 1969.
12. Batson C.D. Altruism in Humans. – New York: Oxford University Press, 2011.
13. Comte A. Système de politique positive. – Paris: Carilian-Goeury et V. Dalmont, 1851–1854.
14. Davis M.H. Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach // Journal of Personality and Social Psychology. – 1983. – Vol. 44, № 1. – P. 113–126.
15. Eisenberg N., Fabes R.A., Spinrad T.L. Prosocial Development // Handbook of Child Psychology. 6th ed. Vol. 3. – Hoboken: Wiley, 2006. – P. 646–718.
16. Hargreaves A. The emotional practice of teaching // Teaching and Teacher Education. – 1998. – Vol. 14, № 8. – P. 835–854.
17. Hoffman M.L. Empathy and Moral Development: Implications for Caring and Justice. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
18. Noddings N. Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education. – Berkeley: University of California Press, 1984.
19. Oakley B., Knafo A., Madhavan G., Wilson D.S. (Eds.). Pathological Altruism. – New York: Oxford University Press, 2012.
20. OECD. The Future of Education and Skills: Education 2030. – Paris: OECD Publishing, 2018.
21. Penner L.A., Dovidio J.F., Piliavin J.A., Schroeder D.A. Prosocial behavior: Multilevel perspectives // Annual Review of Psychology. – 2005. – Vol. 56. – P. 365–392.
22. Rushton J.P., Chrisjohn R.D., Fekken G.C. The altruistic personality and the self-report altruism scale // Personality and Individual Differences. – 1981. – Vol. 2, № 4. – P. 293–302.
23. Schwartz S.H. Normative influences on altruism // Advances in Experimental Social Psychology. – 1977. – Vol. 10. – P. 221–279.
24. Sorokin P.A. The Ways and Power of Love: Types, Factors, and Techniques of Moral Transformation. – Boston: Beacon Press, 1954.
25. UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. – Paris: UNESCO, 2021.